

Meer politiek graag

Recensie: Een rehabilitatie van de politiek 1.
De modernisering en haar politieke gevolgen: Weber,
Mannheim en Schumpeter
Hans Blokland, Boom/Amsterdam, 2001 328 p.

114

Een rehabilitatie van de politiek 1, is het eerste deel in de trilogie van een omvattend onderzoek van de politiek filosoof Hans Blokland naar de wortels van het moderne politieke denken. In deel 1, dat hier ter bespreking voorligt, kijkt de auteur naar de modernisering en de politieke gevolgen daarvan. In dit deel worden de grote thema's in het denken over politiek, democratie, beleid en wetenschap uiteengezet en dit aan de hand van een kritische analyse van het denken van Weber, Mannheim en Schumpeter. Voor Blokland is een essentiële dimensie van politieke vrijheid van de burger, de mogelijkheid om gezamenlijk richting en betekenis te verlenen aan het samenleven. Het is juist deze dimensie die nu, volgens Blokland, sterk afneemt en volgens hem heeft dit vooral te maken met 'de modernisering'. Blokland opteert voor Weber, Mannheim en Schumpeter, net omdat zij zich sterk hebben bezig gehouden met de modernisering van de westerse samen-

leving en politiek. Gedrieën leveren zij een expliciete en coherente formulering van een door de moderniteit doordrenkt denken over de politiek en democratie.

"Mensen lijken te zijn overgeleverd aan anonieme structuren en processen waarop zij nauwelijks greep hebben,.... Hiermee samenhangend blijkt het huidige politieke systeem onmachtig om een aantal belangrijke hedendaagse problemen op te lossen. De aantasting van het milieu, de barbaarse productie van onbetrouwbaar voedsel in de bio-industrie, de verloedering van de openbare ruimte, de sociale uitsluiting van grote groepen burgers, de voortdurende uitbreiding van de economische sfeer en de hiermee verbonden erosie van niet op de markt verhandelbare goederen... Bijgevolg lijken desinteresse in, en cynisme over de politiek, plausibele keuzen". (blz. 20)

Blokland poneert dat dit wel bijna moest gebeuren gezien de uitgangspunten waarop het westerse politiek

systeem gebaseerd is. Volgens Blokland is de modernisering, met daarbinnen kernprocessen zoals, individualisering, differentiëring en rationalisering hiervoor grotendeels verantwoordelijk.

De modernisering is volgens Blokland enerzijds verantwoordelijk voor verlies aan politiek anderzijds de remedies om te leiden tot politieke bestuurlijke verandering, zoals privatisering, vermarkting, deregulering, decentralisatie, individualisering, flexibilisering, mondialisering, vergroten eigenlijk alleen maar deze 'politieke malaise'.

De auteur licht de kernprocessen nader toe. Blokland verwijst naar Van Doorn voor de omschrijving van rationalisering: "als het naar de achtergrond verdwijnen van 'culturele, morele, politieke en ideologische waarden en doeleinden' en het opkomen van 'organisatorische, bureaucratistische, technocratische en formalistische oriëntaties'" (blz. 21) Er is steeds minder plaats voor wat Weber de waarderationaliteit noemt en des te meer voor de doelrationaliteit. Deze omslag was/is tegelijkertijd perfect voor de industrialisering. Blokland wijst op het onaantastbaar karakter dat de rationaliteit weet af te dwingen door haar superieure prestaties. En volgens van Doorn wordt 'de maatschappij steeds sterker ertoe gedreven alle belangrijke vraagstukken te behandelen volgens de logica van technische effectiviteit en efficiëntie'. En we komen bij Marx uit die, aldus Blokland voorspelde dat "de wereld dus meer en meer een ondeelbaar geheel (zal) vormen dat overal door dezelfde doelrationaliteit wordt voortbewogen." (blz. 22)

Tegelijkertijd wordt er door differentiëring en individualisering een rem gezet op politiek handelen: "het aantal lidmaatschappen neemt toe, maar deze worden tegelijkertijd betekenislozer", en: "een onbegrensd streven naar onafhankelijkheid of ongebondenheid leidt echter, tot

vrijblijvendheid en oppervlakkigheid, en paradoxaal, tot een ondermijning van de sociale condities van zelfbepaling." (blz. 24)

En, gaat Blokland verder, in de plaats van de grote politiek, steken burgers hun politieke energie in de behartiging van deelbelangen, wat hij dan het 'Greenpeace-model' noemt. "De politiek als collectieve wilsuïting, als de mobilisatie van democratische meerderheden op basis van een normatief program, verdwijnt uit het beeld." Hij haalt Taylor aan, om te tonen dat het nu wel echt bergaf moet gaan met 'de politiek': volgens Charles Taylor: "ontwikkelt zich bij het electoraat het gevoel geheel machteloos te zijn ten opzichte van de staat en de markt en dat het tamelijk naïef en utopisch is, te veronderstellen dat het via de politiek het eigen lot in handen kan nemen. En dus proberen de burgers dit ook niet meer. Zij vervreemden van de politiek en 'de kloof tussen burgers en politiek' wordt een veelvuldig becommentarieerde klacht." (blz. 25)

Tegelijkertijd geeft Blokland aan, viert de pluralistische school, de polyarchie en het incrementalistisch beleidsmodel de boventoon in de kapitalistische wereld. Aan de hand van de Amerikaanse politicologen Dahl en Lindblom, geeft Blokland tekst en uitleg bij deze visie. Deze Amerikaanse politicologen gelden zowat als de grondleggers van deze visie, een visie die wordt gezien als een neerslag van een rechtvaardiging van de modernisering.

Iets meer informatie over: pluralisme, polyarchie en incrementalisme. De huidige westerse liberale democratieën kunnen als polyarchisch worden beschreven, dit vanwege het middenveld (autonome organisaties, verzameling van burgers) als buffer tussen de burger en de staat. Dahl en Lindblom spreken dan ook liever van polyarchie dan van democratie. Het bedrijfsleven moet hier ook aanzien worden

als een maatschappelijke organisatie die op haar manier (zeer veel) invloed uitoefent. Incrementalisme, een incrementalistisch beleid, betekent echter vooral een 'ad hoc' beleid voeren, eerder op korte termijn dan op lange termijn. Het beleid kenmerkt zich door een aanhoudende stroom van marginale, door verschillende maatschappelijke actoren of 'partners' gedragen beleidsmaatregelen of -aanpassingen. De beleidsmakers pogen een praktische bijdrage te leveren aan het verlichten van een dringend kortetermijnprobleem. Polyarchie en incrementalisme gaan hand in hand; beide uitgangspunten zijn typerend voor het westerse liberale of humanistische denken.

Ook van belang in de pluralistische theorie (benadering), is dat de omstandigheden constant wijzigen, waardoor er iedere keer weer tot een nieuwe consensus moet worden gekomen. Elkeen streeft op zijn eigen manier naar een eigen definitie 'van het Goede leven', maar dat betekent wel dat "de mogelijkheid om een bruikbare, veelomvattende, consistente normatieve politieke theorie te ontwikkelen, zeer beperkt is". (blz. 27)

Binnen dit kader van denken, wordt democratie gezien als een besluitvormingsmethode om (eventueel tegenstrijdige) belangen tegen elkaar af te wegen en keuzen te maken.

Belangrijk daarbij is, dat de staat neutraal is. Kiest men voor een open democratische samenleving, dan kiest men volgens de pluralisten dus ook voor een incrementalistisch beleid.

Terwijl de visie op het pluralisme, polyarchie en het incrementalisme lang zeer in was, kwamen, vanaf eind de jaren zestig, ook langzamerhand twijfels boven. Kritische vragen, juist van de grondleggers, Dahl en Lindblom, van deze visie.

Zij begonnen zich af te vragen of het model nog wel positief gewaardeerd kan worden, of het beleidsmodel nog wel antwoorden kan bieden aan de huidige

maatschappelijke problemen (als het al niet ten dele mede verantwoordelijk is voor de huidige problemen). De Amerikaanse politicologen vroegen zich af, of belangengroepen ook niet juist sociale gelijkheid in de weg kunnen staan en daarmee ook het algemeen belang. Dahl heeft vooral studie gemaakt van de maatschappelijke organisaties, terwijl Lindblom vooral het bedrijfsleven, als (zeer sterke) belangengroep bestudeerde.

Kritisch zijn ze geworden, omdat deze stelsels voornamelijk ingericht zijn om tegengestelde particularistische belangen te verzoenen, eigenlijk bedoeld om machtsconcentraties te voorkomen; maar dergelijke stelsels zijn 'structureel onmachtig', om de nieuwe categorie van problemen het hoofd te bieden. Deze problemen zijn niet distributief, maar collectief van aard. De milieuvervuiling, de uitputting van grondstoffen, de tweedeling in de samenleving en de kloof tussen de rijke en arme landen zijn hiervan voorbeelden.

Lindblom vreest dat de bestaande polyarchieën onvoldoende mogelijkheden bieden voor de noodzakelijke mobilisatie van meerderheden voor het al even noodzakelijke collectieve handelen. (blz. 30)

Maar, aan de andere kant, nam bij tal van politici, journalisten en andere opiniemakers, juist de populariteit van deze modellen toe en wel vooral in de tachtiger en negentiger jaren. Zo wijst Blokland er ook flijntjes op, dat de sociaal-democratie samen met het marktliberalisme een katalysator van de modernisering is geworden.

Terwijl het toch vooral de socialisten waren in het verleden, die differentiëring en individualisering bestreden "wanneer deze processen de ontplooiing van dit vermogen tot zelfbepaling dreigden te frustreren en wanneer deze processen vooral leken te leiden tot een kille atomistische contractsamenleving" (blz. 34).

De sociaal-democraten volgen het pluralistische model en men laat het uitgangspunt vallen dat "de overheid in principe in staat is de maatschappij te beheersen en te leiden". Bokland kijkt vooral naar de PVDA in Nederland en wijst op de geschriften van Paul Kalma (toenmalig Directeur van de Wiardi Beckmanstichting, het Wetenschappelijk Bureau van de PVDA, red.), al in 1982, waar hij in 'De illusie van de democratische staat' schrijft dat: "een open pluralistische samenleving onvermijdelijk bloot staat aan vele verschillende vaak tegenstrijdige wensen en invloeden en vanzelfsprekend weinig mogelijkheden heeft om de burgers een bepaald gedragspatroon af te dwingen. Een sterke staat is derhalve per definitie onmogelijk in een democratie.... De politiek dient primair het procedurele kader te scheppen, waarin de desbetreffende horizontale coördinatie kan plaatsvinden. Deze 'sociale democratie' dient zo veel als dat mogelijk en wenselijk is, de politieke democratie, de verticale coördinatie tussen staat en maatschappij te vervangen". Aldus Paul Kalma (blz. 34-35)

Binnen een belangrijk deel van de Europese sociaal democratie heeft dit denken zich dan doorgezet. In deze zin vormt het postmodernisme een belangrijke hedendaagse bekrachtiging van het pluralisme. Het Engelse 'New Labour' van de socioloog Anthony Giddens en de politicus Tony Blair, is hierin het verst gegaan. (blz. 35)

Wat eigenlijk ook bij de 3 auteurs opvalt, is dat ze geen hoge dunk hebben van de politieke participatie van het volk, de massa. Bij Schumpeter komt het zelfs elitair over; hij ziet de 'publieke opinie' als: "niet meer dan een chaotische mêlée van vage, onverantwoordelijke en tegenstrijdige impulsen, slogans en indrukken." Hij, maar zo ook Weber, heeft ook geen hoge pet op van politieke

partijen: "De desbetreffende 'voorkeuren' zijn niet authentiek maar grotendeels het product van manipulatie. Politiek partijen zijn er niet om gezamenlijke idealen te propageren, maar om effectiever posities te verwerven. Politiek is geen rationele afweging van waarden en belangen, maar een rauwe strijd om de macht. De enige 'afweging' die de burgers maken vindt plaats bij de verkiezingen en betreft de vraag of zij de zittende regering willen omruilen met de oppositie". (Blz. 255 – 256).

Het is net alsof we de microfoon nu aan iemand voorhouden op de markt en niet een halve eeuw geleden!

Mannheims appreciatie van de politiek competentie van het algemene electoraat wijkt er nauwelijks van af. Mannheim vindt de kleine politiek haalbaar: "het plebiscitaire beginsel van de democratie is zinnig in kleine overzichtelijke gemeenschappen, maar leidt in de huidige massademocratie tot een irrationele en buitengewoon gevaarlijke 'massapsychologie' ". In zekere zin waren ook deze wetenschappers kinderen van hun tijd en de observatie van Mannheim verwijst dan ook sterk naar de dertiger jaren. Maar deze auteurs steunden ook op empirische gegevens, om aan te geven dat de massa niet echt zat te springen om politieke participatie. Grootschalig empirisch onderzoek in de VSA in de twintiger jaren, toonde aan dat het heel slecht gesteld was met de politieke kennis van de gewone man in Amerika. Maar ook in dit geval denk ik dat de lijnen makkelijk door te trekken zijn naar vandaag.

Deze auteurs, m.n. Schumpeter, doen rake observaties, die ook nu nog van tel zijn; volgens Schumpeter verdwijnt de interesse van de burger voor politiek, naargelang afstand ten aanzien van de beleidsvorming toeneemt: "maar naarmate het abstractieniveau toeneemt en de verbanden tussen individuele beslis-

singen en hun (maatschappelijke) consequenties minder direct en zichtbaar zijn, vermindert het individuele verantwoordelijkheidsbesef." (blz. 213 en 258). Verkiezingen voor het Europees Parlement tonen dit ook aan in Nederland (waar geen opkomstplicht geldt). Deze verkiezingen scoren met maar een opkomst van rond de 35 %, absoluut het laagst! Deze auteurs gaven ook al af op de reclametechnieken, waar politici zich van bedienen om 'hun waar' aan het electoraat te verkopen. Op dit vlak is er niet veel veranderd; hoogstens gaat het er nu alleen maar nog meer gesofistikeerd aan toe!

Er is echter niet echt een alternatief voor de parlementaire democratie, vinden ook deze eminente wetenschappers. Het is belangrijk, vinden zij, dat de burger geïnformeerd wordt en 'politiek wordt bijgebracht'.

Hans Blokland houdt een warm pleidooi voor de rehabilitatie van de politiek; alleen maar meer politiek, louter politiek handelen, kan uitzicht bieden op adequate antwoorden op hedendaagse vraagstukken. Ik kijk al uit naar deel 2 en 3 van dit toch wel uitdagend en zeer omvattend onderzoek naar het politieke denken. In het tweede en het derde deel (nog te verschijnen) houdt de auteur de ontwikkelingen in het politieke denken gedurende de laatste zestig jaar tegen het licht. Dat gebeurt vooral aan de hand van het werk van de reeds aangehaalde toonaangevende Amerikaans politico-logen Robert Dahl en Charles Lindblom.

Jack van Dijk